

Läsrörelsens projekt i 31 kommuner
för barn upp till tre år

BERÄTTA, LEKA, LÄSA

LÄSRÖRELSEN ●●●

31 kommuner med små barn i fokus

Med mottot "Ge dina barn ett språk" har den ideella föreningen Läsrörelsen under drygt tio år drivit många projekt där det lek- och lustfyllda erövrandet av språket har stått i fokus. Det har varit: skriv- och berättarfestivaler bland 32 000 fjärdeklassare, ordspele på nätet för unga killar, 21 lekkonferenser kring lek i alla åldrar, »Skriv ditt bästa ord« på Alfons Åbergs uppmaning via 10 miljoner mjölkförpackningar (som 2,5-åriga Victor vann med ordet "fickla" – att lysa med ficklampa under täcket), det har varit ljudboksprojektet "Mio min Mio" bland 1 300 barn i förskoleklass i 12 invandrartäta kommuner. Och det har varit det årligt återkommande Bok Happy Meal där hösten 2013 totalt 13 miljoner bra barn- och bilderböcker har nått svenska familjer och sen 2010 även familjer i Norden. En av de första böckerna var Lennart Hellsings och Poul Ströyers ABC.

Läsrörelsen arbetar nu intensivt för att under ett antal år lyfta barns språk och läsning – där projektet Berätta, Leka, Läsa är centralt. Läsförmågan och läsförståelsen har gått ner hos svenska barn. Nya undersökningar visar också att andelen föräldrar som läser för sina barn har minskat. Från att 70 procent av småbarnsföräldrarna för tio år sedan läste varje dag för sina barn, läser idag bara 35 procent av föräldrarna varje dag.

Berätta, Leka, Läsa är en fortsättning av ett nära samarbete med förskolor

och bibliotek om närläsning av böcker med barn upp till tre år, som startade som ett pilotprojekt i Strängnäs kommun 2009 efter en kontakt med kulturdepartementet om att utveckla idén om läsfrämjande bland de minsta barnen. Detta fortsätter nu i alla 31 kommuner i Sörmlands, Västmanlands och Örebro län med stöd av Allmänna arvsfonden och PostkodLotteriets Kulturstiftelse.

Genom en vidareutveckling av projektet Berätta, Leka, Läsa vill vi visa hur en pedagogisk modell som utgår från närläsning av böcker med mycket små barn kan påverka och sätta fokus på språkutvecklingen. Forskning visar också att det är grundläggande för den kommande språkutvecklingen att genom berättande, sjungande, lekande och läsande stimulera det lilla barnet. Att arbeta med närläsning bland så små barn i så stor skala, har inte gjorts tidigare.

Projektet genomförs från hösten 2013 till och med våren 2015. Inspirations- och utbildningskonferenser arrangeras för all förskolepersonal som arbetar med de yngsta barnen i kommunerna och för barnbibliotekarier. I konferenserna medverkar lektorn i didaktik Elisabeth Björklund, förskolläraren och litteraturpedagogen Susanna Ekström, musik- och bibliotekspedagogen Johanna Hellsing och

författaren Ulf Stark. Alla deltagande barn får som gåva från Läsrörelsen en av tre speciellt utvalda bilderböcker.*

Personer som arbetar med bibliotek och förskolor i de tre länen finns i styrgrupp, arbetsgrupp och referensgrupp, där den tidiga kontakten med länsbibliotekarien i Örebro län Peter Alsbjerg har varit mycket viktig.

Expert och sakkunnig i projektet är Susanna Ekström, litteraturpedagog och tidigare universitetsadjunkt inom lärutbildningen med huvudsaklig inriktning mot förskolan. Hon svarar också för urvalet av böcker tillsammans med barnboksexperten Marianne von Baumgarten-Lindberg som är redaktör för den pedagogiska skriften. Båda sitter också i Läsrörelsens styrelse.

Trevlig läsning av skriften som tagits fram för att delas ut till de förskolepedagoger som deltar i projektet Berätta, Leka, Läsa och till barnens föräldrar.

Elisabet Reslegård
Ordförande och projektledare
Läsrörelsen

*Boktitlarna är: *Här dansar Herr Gurka* av Lennart Hellsing och Poul Ströyer (Rabén & Sjögren), *Kanel och Kanin. Dikter om kroppen* av Ulf Stark och Charlotte Ramel (Rabén & Sjögren) och *Gummi-Lisa hittar hem* av Anna Bengtsson (Alfabet).

© Läsrörelsen

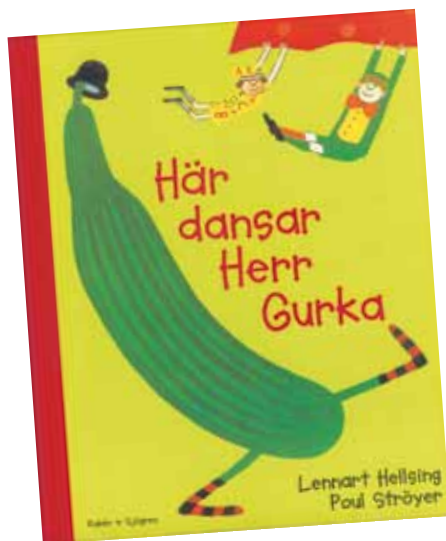
Redaktör: Marianne von Baumgarten Lindberg

Illustrationer ur böckerna av Anna Bengtsson, Charlotte Ramel och Poul Ströyer

Grafisk form: Inger Kåberg

Tryck: Elanders Fälth & Hässler, Mölnlycke 2013

Välj en gåvobok!

Gummi-Lisa hittar hem?

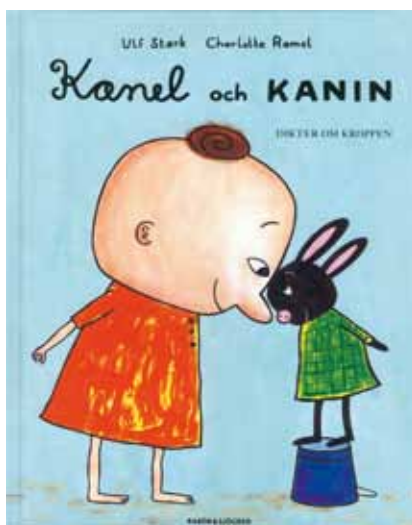
med text och teckningar
av Anna Bengtsson.

Här dansar Herr Gurka

av Lennart Hellsing med
illustrationer av Poul Ströyer.
32 sidor inbunden bilderbok.
Raben&Sjögren.

Hellsings rim och ramsor har blivit klassiska – inte minst genom Poul Ströyers färgstarka geniala teckningar. Små barn älskar klangen och rytmen i språket och inspireras till egna ordlekar. I den här samlingen presenteras ett urval av kända verser, förutom Herr Gurka bland annat Krakel Spektakel och Kusin Vitamin, Det var så roligt och Moster Ester gillar fester ...

Kanel och Kanin

– Dikter om kroppen av Ulf Stark
och med illustrationer av
Charlotte Ramel.

32 sidor inbunden bilderbok.
Raben&Sjögren.

En mycket stor bilderbok för de riktigt små barnen. De underfundiga dikterna och de nära och humoristiska teckningarna inspirerar verkligen barnens intresse för den egna kroppen och ger upphov till kroppslekar och fysisk aktivitet. De övar också upp sin rytmkänsla genom att »titta« på Kanel och Kanins rörelser och höra verserna om och om igen.

Susanna Ekström, förskollärare, litteraturpedagog:

Berätta, lek, läs för de små

A watercolor illustration of a man with short brown hair, wearing a dark long-sleeved shirt and blue and green striped trousers. He is holding a round glass fishbowl with a single fish inside. His right hand is raised, holding a pair of scissors. A long, orange-brown dog is curled around him, with its head at the top left and its tail at the bottom right. The dog's body forms a large frame around the text.

I vårt projekt är de allra yngsta barnen i centrum, de som i Norge kallas toddlare efter det engelska begreppet »Toddler«, dvs. ett- och tvååriga barn som tultar omkring. De små barnen kommunicerar med oss genom sina fysiska handlingar, det blir vår uppgift att tolka och sätta ord på deras görande i hem och förskola. Även de yngsta barnen behöver ha tillgång till olika sorters färger, textila material, leror och degar, trä, metall och återvinnings- och naturmaterial. De brukar tycka att det är särskilt roligt att få jobba tredimensionellt och utforska lerans eller degens egenskaper. Naturligtvis måste alla sådana här aktiviteter ske tillsammans med en vuxen för att undvika olyckor.

De två- och tredimensionella bilder som smååringarna åstadkommer är tidiga berättelser. I vårt projekt gäller att ta tillvara all kreativitet och lust i samvaron med smååringarna. Att utnyttja alla möjligheter till berättande och samspel. Vad händer om du ställer en tvååring framför ett staffli och ger den två genomskinliga burkar med trögflytande färg och rakborstar? Lyssna till den språkliga aktiviteten. Kompetensglädjen syns tydligt hos riktigt små barn – de vill bli bekräftade, sedda. Precis som vi vill

känna att vi är goda föräldrar och kunniga pedagoger.

Alla människor är olika från tidig ålder. Vad händer om de inte behandlas som de unika människor de är? De grekiska berättelsen om Prokrustes behandlar oförmågan att hantera olikheter.

Prokrustes var en jätte som var värdshusvärd. Han var grym och rationell. När trötta vandrare kom och ville ha husrum över natten anpassade han sina gäster efter den storlek på bäddar han hade. De som var för korta drog han ut skelettet på och de som var för långa högg han fötterna av. Så gör stora system med individen – industrin, det militära systemet, skolsystemet. Vad gör vi i förskolan? Att skapa en tillåtande och lustfylld atmosfär är en förutsättning för att språkutveckling och annan utveckling ska ske.

I förskolan är mitt förhållningssätt avgörande för kvalitén på arbetsinsatsen. I mötet med barnen har det stor betydelse hur jag värderar mina insatser – tror jag att jag är en viktig person för barnet, att mina handlingar gör skillnad? Hur ser min bild av barnet ut? Vilken är min barnsyn, är detta tillräckligt diskuterat i arbetslaget? Lite

slarvigt uttryckt säger vi att det är av misstagen vi lär oss – jag tror att vi lär oss mer av de goda exemplen, de roliga, lekfulla situationerna. Att försöka klura ut vad varje barn är intresserat av och vill pröva just nu. Mycket kan göras i hemmet som att försöka tala ansikte mot ansikte, låta tal och handling följas åt och att klä det lilla barnets (som inte talar) upplevelser i ord. Stimulera barnet att använda sina sinnen – titta, känna, lyssna, smaka, lukta, röra sig, låta m.m. och svara med ord och kanske gester på deras göranden.

I både hem och förskola kan vi hjälpa dem att strukturera sina erfarenheter – låta dem själva beskriva upplevelsen, om de inte har orden brukar de berätta med kroppen om vi bara har tålmod att vänta. I småbarnsavdelningarna i förskolan arbetar pedagogerna medvetet med att stödja barns aktivitet och förknippning av händelsekedjor och i samband med detta använda sånger, bilderböcker, berättelser. De böcker som ingår i projektet är

Lennart Helsing

Lennart Helsing

– denne språkets mästare och en av de stora nydanarna i barnboksvärlden har i år fyllt 93. Han har skrivit över 40 böcker för barn, många kända och älskade i generationer, som *ABC-boken* och *Krakel Spektakel*. Många av hans rim och ramsor är tonsatta och många barn känner igen hans rytmiska verser. *Här dansar Herr Gurka* är en av dem och så heter samlingen som du kan välja som gåvobok. Lennart har haft ett långt och lyckligt samarbete med den danske tecknaren Poul Ströyer, (1923–1996). Det är också han som gjort de kraftfulla och färgstarka illustrationerna i *Här dansar Herr Gurka*.

Poul Ströyer

valda med tanke på att de utom sin konstnärliga kvalitet ska vara så rika att de håller för att jobba med under lång tid – i en eller flera månader. Både text och bild behöver ha en viss komplexitet.

Var inte rädd för det tillsynes enkla. En av de böcker vi valt innehåller dikter av Lennart Hellsing: Här dansar herr Gurka. Jag brukar ha med mig en gurka med svart- och rödrandig socka och svart hatt när jag introducerar titelsången. När vi sjungit om gurkorna i flera dagar har jag med mig – ”hans bror” i likadana kläder. Gissa om det jublas i toddlargruppen! De välbekanta gurkorna blir en ingång till sångtexten och den tvådimensionella Poul Ströjer- bilden.

Detta kan följas upp med en grönsaksparad av Peter Palsternack i gul frack, Selma Selleri i broderad kjol och Gabriel Gräslök med en röd plastpärlbasker.

Till de rörelseinspirerande sångerna hör Klipp Klipp där man får tillfälle att göra klipprörelser med handen, öva tåtrippning och hoppa på ”hopsansa”. Men allra roligast är det med ”ingenting säger braxen” – för då kan man gapa och stänga igen munnen med en smäll. Det måste göras många gånger. Knut Brodins melodi är lätt att lära

för många små och brukar fastna rätt snart. En del av dikterna är lite med komplicerade, tänk då på att man inte alltid måste förstå –rytmen, ljuden, de smakliga ordkombinationerna kan vara en fullt tillräcklig sinnesupplevelse. Absurda och ovanliga lite krångliga ord kan vara särskilt tilltalande, de bidrar till att väcka barnets nyfikenhet kring nya ord och ljud som finns i deras omgivning. Det finns nästan alltid möjlighet att språkleva. Sen är det ju bra att boken också håller att växa med.

De små barnen behöver känna sig både kompetenta och delaktiga. Vi måste räkna med barnen, försöka förstå vad det är som barnet försöker kommunicera till oss. Johannes, 14 mån., stannade under den fjärde invänjningsdagen framför en hylla och vaggade rytmiskt. Alldeles framför honom på hyllan var en tom plats. Varken pappan eller pedagogen förstod vad han ville och pojken blev alltmer upprörd, skrek, gestikulerade. Då kom förskolläraren som hade hand om introduktionen in och frågade. – ”Vill du att jag ska hämta cd-spelaren?” och stämningen blev genast förväntansfull och glad. Johannes hade själv valt ”dansinvänjning”, men endast den uppmärksamma förskolläraren hade lagt märke till det. Små barn reagerar kroppsligt på musik; klang, rytm och tonhöjd är betydelsefulla komponenter. Här finns också samband med forskningen kring spädbarns minne

Ulf Stark

Ulf Stark

– en av våra verkligt stora författare är nog mest känd för sina böcker för äldre barn, bland annat *Dårfinkar och dörnicker* och *Kan du vissla Johanna*, som båda har filmats. Ulf är född 1944 i Stureby som han ofta med humor skildrat i sina böcker. 2006 kom bilderboken *Kanel och Kanin*. *Dikter om kroppen*, 2008 *Kanel och Kanin letar efter sommaren* och våren 2010 utkommer *Kanel och Kanin och alla känslor*. De roliga figurerna som roar även riktigt små barn är ett lyckat samarbete med illustratören Charlotte Ramel. Hon är född i Stockholm 1959 där hon också studerat och varit verksam som formgivare. Hennes bildglädje och Ulf:s poetiska verser är ett mästerverk för de små barnen.

Charlotte Ramel

– musiken är en viktig kommunikativ länk till det lilla barnet. Och små barn tål mer komplexa musikaliska strukturer än vad vi vanligtvis tror.

Till *Kanel och Kanin* med dikter av Ulf Stark, bildsatt av Charlotte Ramel, har jag sytt en svart kaninmossa för att underlätta rolltagandet och leken. Först har jag mössan själv, sen lånar jag ut den till det barn som vill vara Kanin. Hopppramsan på pärmens baksida som börjar "Vill du hoppa eller stå still

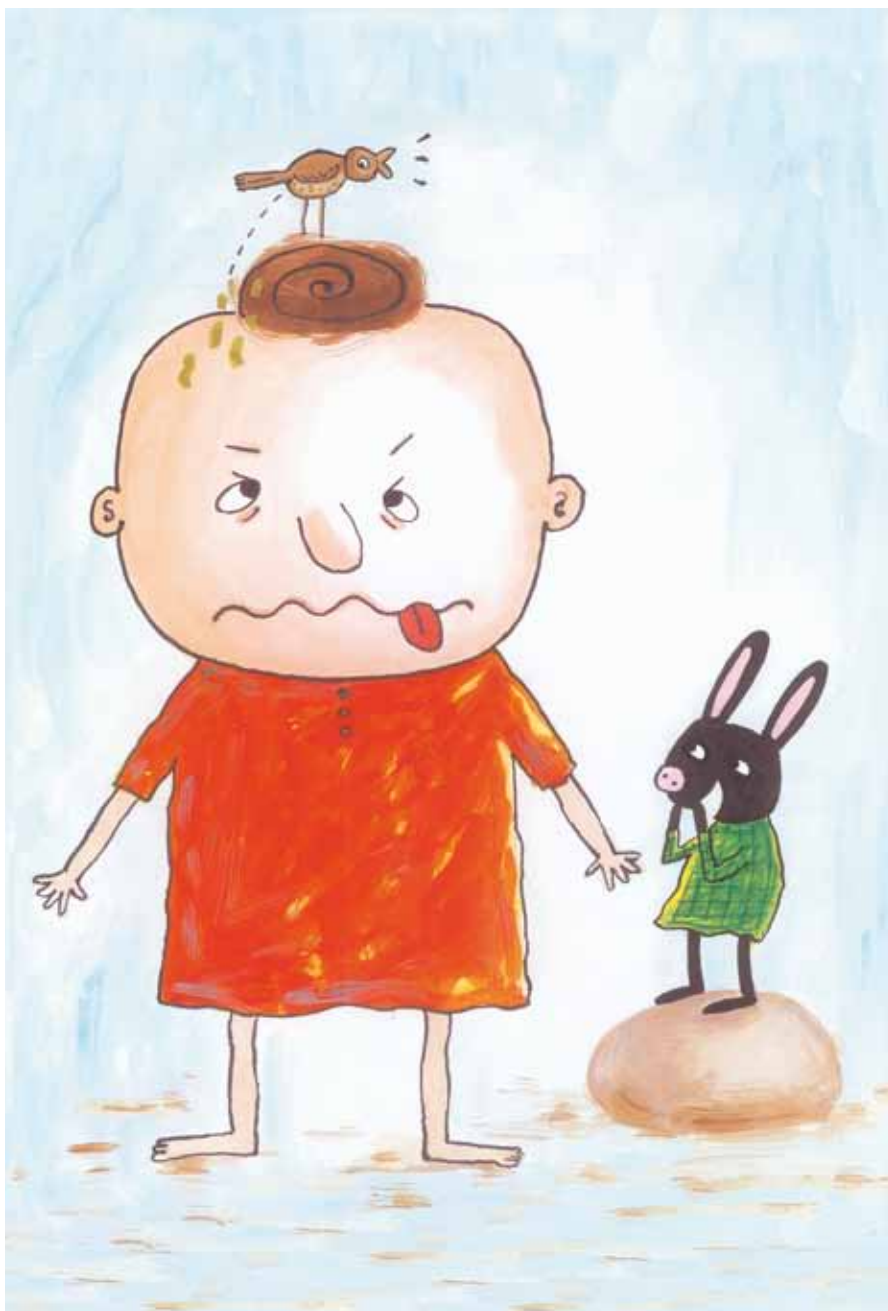
Jag hoppar det är vad knäna vill!" De första korta raderna är fullt tillräckliga som hoppleksunderlag för ettåringen, och tål att upprepas flera gånger om dagen under lång tid.

Boken inspirerar till kroppslekar och möter småbarns intresse för den egna kroppen och fysisk aktivitet. Vem vill inte prova att trava genom blåbärsriset med ett litet blåbär i naveln eller försöka att göra som Kanel

och Kanin när de låter fingrarna möta varann i "Fingertopparna"? Smååringarna övar upp sin känslighet för ljud, rytm och rim genom att t.ex. stampa rytm, hoppa rytm, smyga rytm och klappa rytm. Det passar också deras fysiska tilltal.

Att högläsa för riktigt små barn är inte så lätt, det kräver att vi är lyhörda och bjuder in barnen i läsningen. Att vi fångar upp deras svar, även de ickeverbala och att vi förstärker med gensvar. Om du frågar använd öppna frågor – sådana som inte har ett korrekt svar. Allra bäst blir det om man är lekfull, tar alla chanser att rytmisera och repeterar det som barnet särskilt gillar. Jag kallar

det här mycket tidsödande sättet att högläsa för dialog-läsning. Den präglas av variabler som igenkänning, upprepning, överraskning kopplad till delaktighet och fysisk aktivitet. Gränsen mellan dialogläsning, samtal och berättande är flytande. Upprepning är en alldeles särskild kvalitet, vi vuxna blir uttjatade långt före barnen. I gruppverksamhet behöver vi tänka på att barn behöver olika lång tid innan de vågar sig in i de gemensamma aktiviteterna. Ger vi dem den tiden?

När de små blivit mer bokvana och bekanta med boken som ett fysiskt föremål att upptäcka, bära runt, gömma, smaka på, bläddra i och "läsa" på egen hand eller lyssna till och samtala om, är det dags för en mer sammanhängande berättelse.

Vi har valt Gummi-Lisa hittar hem av Anna Bengtsson som innehåller en lång och mycket spännande rad av händelser, som kopplas ihop till en överraskande kedja. Forskare och konstnärer inom de norska Klangfugl (numera EU-projektet Glitterbird som engagerat också Danmark, Finland, Frankrike och Ungern) menar att alla människor har rätt till konst, oavsett ålder. Anna Bengtssons kraftfulla och dynamiska bildspråk har en för bilderböcker ovanlig lyster. Det är lika viktigt och roligt att "läsa" bilderna som texten. Smååringarna är mycket formintresserade och uppskattar dynamiska skeenden. De får i

Anna Bengtsson

Anna Bengtsson
Gummi-Lisa hittar hem

berättelsen möta en genuin målares gestaltning av havsvärlden. Gummi-Lisa är en småbarnsbok med nyskapande, expressivt tilltal i bild- och textberättandet, som utmanar läsaren/bläddraren. Bilderboken har en sammanhållen och följdriktig handling som gör att barnen övar sig att följa med i en händelsekedja, därför kan man sträva efter att högläsa den i ett svep.

Nygjorda badankor kastas ut på ovanliga havsäventyr. Anna Bengtsson inspirerades av en tidningsnotis som berättade att en grupp gummiankor siktats på havet. Varifrån kom de? Gummi-Lisa hittar hem är hennes färgstarka svar på den frågan.

Alla barn kan relatera till de små gummiankorna som är spridda över världen. I boken visas hur ankorna, som fallit överbord från en lastångare, gungar omkring på vågorna i en guppande bildrytm som ger bilderboken en alldeles egen dynamik och rytm. Havets nyansrikedom tonar fram med en kolorit som skapar spänning i förhållande till den sakligt berättande texten om de små gummiankorna som barnen förmodligen redan har ett förhållande till från badkarsleken. Många av uppslagen myllrar av badankor som alla har en egen karaktär. Det är både möjligt och roligt att peka ut Gummi-Lisa som är den enda röda badankan, och blåa lillebror som också är ensam i sin färg. Vilka är de skära ankorna

som "tyckte att vattnet var för vått"? Att hitta de olika ankorna kan bli en rolig lek i sig. Boken är mycket rik på infall och lekinspirerande. Det är lätt att hitta gummiankor i olika färger så man kan plocka ihop en egen ankflock att använda vid dramatiseringar. En riklig ankuppsättning kan också få delta i barnens vattenlek och kanske få simma utomhus i hängrännekanaler och liksom Gummi-Lisa och hennes gäng komma till en sandlådestrand med andra leksaker. Vädrets skiftningar har stor betydelse för bildframställningen och Anna Bengtsson är en lysande kolorist som lyckas gestalta de olika väderförhållanden som ankorna råkar ut för när de driver omkring. Ett gummianksliv är inte alldeles ofarligt, stora hungriga fiskar, storm, is och snö drabbar dem innan de når den trygga stranden. Vi kan stödja smååringarnas egna berättande genom att tillsammans titta på och tala om foton och

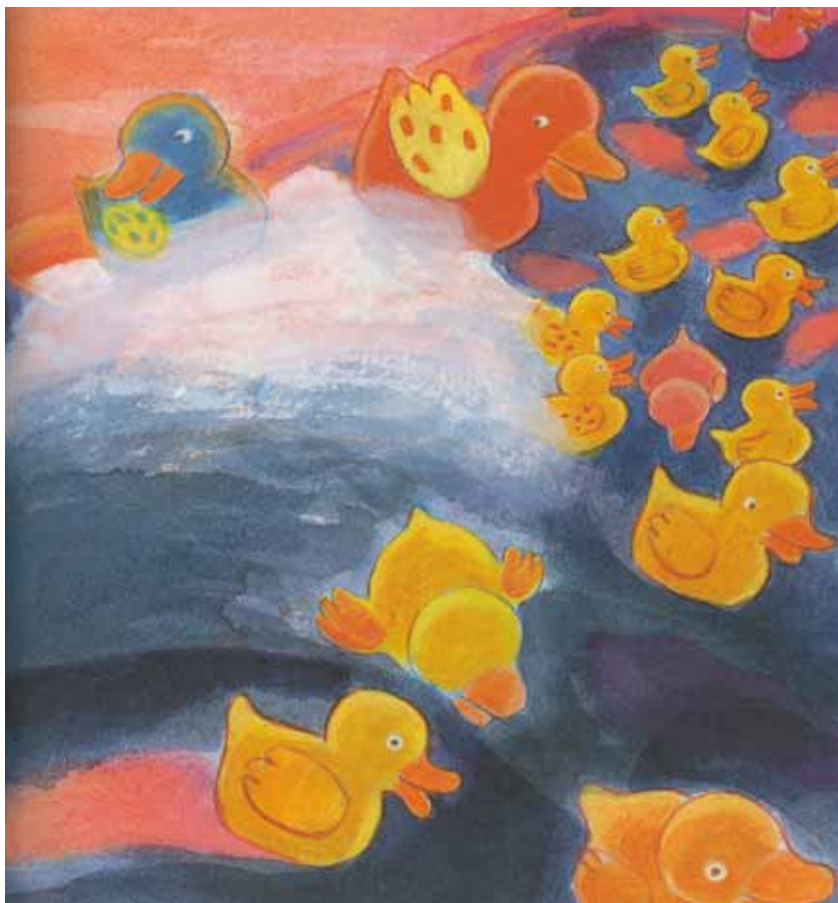
återberätta händelser som de alldeles nyss varit med om. När de är vana vid de berättarformerna kan vi berätta vad som kommer att hända för att så småningom fantisera tillsammans med barnet om vad som kunde ha hänt. Att berätta med hjälp av föremål och figurer är också roligt både med och utan bok som underlag. För att bli en berättare måste man greppa mönstret, berättarstrukturen. Det gör barnet genom att lyssna till andra berättare och genom att själv berätta för intresserade tålmodiga åhörare. Även små barn har stort utbyte

av varandra och berättandet är en framträdande del av deras lek. Iakttäta dem eller videofilma dem och du kommer att se att de är involverade i ett ständigt lekberättande, kanske med varierat ledarskap beroende på vad de leker eller med vilka föremål. Vad är en bok? Jag menar att det är viktigt att veta att någon har hittat på bilder och texter. Att både barn och vuxna kan hitta på berättelser. Var finns böckerna? Det är vårt vuxenansvar att visa vägen till biblioteket som en plats där backar och hyllor är fulla av böcker som man

får låna eller njuta av att bläddra i och lyssna till på plats. Biblioteket som ett magiskt rum där det finns vuxna som ramsar och tramsar, har bebibokprat och kanske musik och sånglektstunder.

Allt berättande och bokpratande behöver inte ske inomhus. Sjung om djur, blommor mm. när ni ser dem, så att kopplingen mellan subjektet och ordet – benämningen blir klar. Upplevelser och upptäckter i naturen sätter också igång barnens egna berättande. Kanske kan

man ha en speciell sten eller plats på gården eller trädgården med en berättarstol som gör att det blir lättare att lyssna koncentrerat. Man kan också tränga ihop sig under ett berättarparaply, då ska det helst duggregna.

Den ryske forskaren och författaren Kornej Tjukovskij anser att barnen i sin egen diktning och strävan att bemästra språket försöker ordna orden parvis, i ett mönster. De börjar rimma i samband med rytmiska lekar med mycket hopp och spring. Lyssna på dialogen mellan barn som gungar t.ex. (min kommentar). Han menar att ord kan bli leksaker i barnens språklekar. Så härligt att som vuxen få delta i språklekande.

Susanna Ekström
förskollärare, litteraturpedagog

Referenser och litteraturförslag Litteratur

Björklund, Elisabeth. (2008) Att erövra litteracitet. Små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan. Göteborgs Universitet

Ekström, Susanna. (2004) Läs och berätta.Handledning för högläsare och berättare som besöker barngrupper i Förskola och förskoleklass. En Bok För Alla

Hultman-Nordin, Elisabeth. (2004) Pedago-

giska miljöer och barns subjektskapande. Liber AB

Johansson, Eva. (2003) Möten för lärande. Pedagogiska verksamhet för de yngsta barnen i förskolan. Forskning i fokus, nr 6 Skolverket

Johansson, Eva. (2001) Små barns etik. Liber
Kihlbom, Magnus. Om små barns behov och utveckling. Nyare utvecklingspsykologiska och neurobiologiska rön.
www.skolutveckling.se

Lökken, Gunvo, Haugen, Synnöve, Röthle, Monika. (2006) Småbarnspedagogik –

fenomenologiska och estetiska förhållningssätt. Liber AB

Sörensson, Margareta. m.fl. (2001) För de allra små. Om att uppleva böcker, teater, film, konst och musik när man är liten. Rabén & Sjögren,

Tjukovskij, Kornej. (1975) Från två till fem år. Om barns språk, dikt och fantasi. Gidlunds. (Första ryska utgåvan från 1925.)

Wehner-Godée, Christina. (2000) Att fånga lärandet. Pedagogisk dokumentation med hjälp av olika medier. Liber AB

Elisabeth Björklund är antagligen först i världen med att studera och forska kring hur riktigtsmå barn erövrar språket genom att »läsa« och »skriva«. Hennes avhandling **Att erövra litteracitet** har kommit ut och i "Berätta, Leka, Läsa projektet" föreläser hon över sitt ämne.
Foto:Lars Wigert.

Elisabeth Björklund, pedagog, forskare:

”Låt små barn erövra språket”

Riktigt små barn leker inte bara med böcker, utan de »läser« också. Det visar forskaren och pedagogen Elisabeth Björklunds studie av en småbarnsgrupp i förskolan. Hon hoppas att hennes resultat leder till att pedagoger inom förskolan inte bara fokuserar på läsande och skrivande som ett led i barnens språkutveckling, utan också kan se böcker och barns »görande med böcker« som något värdefullt i sig.

Att böcker kan öppna upp dörren till nya världar och stimulera både intellekt och fantasi – det är det nog få som tvivlar på. Men att läsandet och bläddrandet i böcker, sång och skrivande, att det är viktigt för så små barn som två-treåringar kanske är mer överraskande. Inte minst Elisabeth Björklund själv blev förvånad – kanske inte över den fascination hon mötte hos barnen inför ord och läsande, men över allvaret.

– De är otroligt medvetna om att de läser och skriver och vad det betyder i den sociala interaktionen

med andra barn. Att barnen med så stor seriositet tar sig an läsandet var lite oväntat. De flesta är runt två år gamla och man tänker att de är lite flyktiga av sig, de har inte börjat med den riktiga rolleken än, utan tycks röra sig litet oplanerat. Men så uppfattar jag det inte. Det finns en oerhörd konsekvens i det barnen gör, säger Elisabeth Björklund.

Barnen läser

Visst fungerar boken ibland enbart som en följeslagare som barnen bär med sig, men Elisabeth Björklund påpekar att de ofta sätter sig ner med boken och läser, och läser igen och pekar.

– Det seriösa och det många gånger uthålliga »görandet« med böcker, det var saker som jag inte hade tänkt att jag skulle se i min studie. Det kan verkligen dröja innan barnen släpper en bok, det kan jag säga. Elisabeth Björklund ler. Hon vill kalla barnen för läsare och skrivare. Hon vill inte använda begrepp som »pre-reading«

och »pre-writing«, vanliga begrepp i utländsk forskning kring små barn och litteracitet.

– Att säga att de läser och skriver, det är att tillskriva barnen kompetens, lyfta fram barns väldigt tidiga förmåga att erövra litteracitet, samt lyfta fram innebörden av att det de gör – att det verkligen handlar om litteracitet. De härmar inte, och de handlar inte om lek. De säger själva att de läser, att de skriver ...

Elisabeth Björklund hänvisar till en forskare som visat att barn ofta använder imperfektformen, dåtid, när de leker, vilket också stämmer överens med hennes egna iakttagelser. Däremot använder barnen i studien presens när de pratar om att läsa och skriva. Skillnaden är glasklar.

– Leken är på låtsas, barnen uppfattar att leken inte är det verkliga livet, men att läsa är på riktigt, säger hon.

Det begrepp som Elisabeth Björklund valt att använda i studien – litteracitet – utgår ifrån det engel-

ska literacy, men berör inte bara läsning och skrivning, utan också tecken, bilder, tal, sång och berättande.

Och till grund för hennes avhandling *Att erövra litteracitet – små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan* ligger videospelningar av barnen på förskolan, samt fältanteckningar.

Varför det i Sverige inte finns någon forskning kring riktigt små barn och litteracitet är en fråga som Elisabeth Björklund har funderat mycket över. Kanske handlar det om ett synsätt? På förskolan som ingår i Elisabeth Björklunds avhandling framhåller pedagogerna avdelningens sagotema som ett led i att »stimulera barnens fantasi och sammanhållning samt ge barnen erfarenhet av att hantera sina känslor som kan gynna deras empatiska förmåga«. Barnens litteracitet har egentligen inget egenvärde, utan framför allt ett värde som en del av barnens språkutveckling.

Inget egenvärde

Många pedagoger, inklusive Elisabeth Björklund, har ett utvecklingspsykologiskt fokus med sig från sin utbildning, det vill säga man fokuserar på barns sociala, motoriska och emotionella utveckling, och litteraciteten är underordnad detta fokus.

– Man tänker språkutveckling, talutveckling. Och på avstånd, när man ser barnen hålla på med böcker, kan man lätt tolka det som att 'de bläddrar lite, sen går de och målar

eller håller på med något annat', att böcker är som vilken leksak som helst. Men genom mina videoupptagningar, ljudet från mikrofonen och min fältdagbok, har jag kunnat komma dem nära och sett att barnen inte bara bläddrar eller håller på. Barnen är förmögna att både förstå innebörden av läsande och texter och att socialisera kring böcker.

Barnen har utvecklat en egen berättarkunskap och det Elisabeth Björklund kallar för ett eget litteracitetsmanifest, det innebär att samtliga barn som är involverade i överenskommelsen gör på ungefär samma sätt: Ofta står de på knä framför en soffa, med boken uppslagen i soffan. Barnen pekar i varandras böcker, till en början kan de vara ganska tysta men snart kommer ett kollektivt berättande och pekande i gång.

– Jag tycker att man ska ta bokbläddrandet på allvar, jag menar att det ingår i dessa barns litteracitet. De bläddrar fort, långsamt, bläddrar fram en bild, bläddrar baklänges. Jag skulle vilja säga att bläddrandet gläntar på dörren till det formella läsandet och det är inte att förakta. Ofta avslutas läsningen med att barnen säger 'slut' eller 'tut', och slår ihop böckerna när de är färdiga.

– I mina fältanteckningar har jag många gånger skrivit att barnen sätter sig nära varandra när de plockar fram böckerna.

Elisabeth Björklund säger att det finns forskare som tolkar närheten barnen emellan som att de har ett

behov av omsorg och trygghet. Självtolkar hon det annorlunda.

– Jag tror att barnen behöver vara nära varandra för att säga att 'nu läser vi ihop'. Jag ser det mer som en del av kommunikationen, medan vissa forskare pratar om social samvaro och trygghet. Och trygghet är jätteviktigt, men jag tror att vi har världens mest trygga barn i vår svenska förskola, säger Elisabeth Björklund och fortsätter: – Föräldrar kan med stor tilltro till förskolan ha sina barn där, verksamheten är unik i Europa, säger hon och pekar på internationella rapporter som styrker detta och visar att det är personalens utbildning som är nyckeln till kvaliteten.

Hon påpekar också att verksamheten är öppen, att föräldrar alltid kan kliva in och påverka och genom sin möjlighet att välja förskola också kan välja bort det som är dåligt och påverka innehållet i förskolan så att det hela tiden förbättras.

– Jag tycker att föräldrar ska fråga lärarna på förskolan om man läser för barnen och vilka böcker man har.

Inför sin avhandling gjorde Elisabeth Björklund nämligen en förstudie där hon vände sig till flera förskolor och frågade dem om man läste högt för barnen, alla svarade ja, mycket, men när hon började nysta i svaren visade det sig att på de flesta förskolor läste man kanske en gång om dagen, inte mer. Elisabeth Björklund är medveten om att det är mycket som konkurrerar med högläsningen; kanske ringer telefonen mitt i

Solen är rund och röd när den går ned.
Månen är gul, men rund den med.

Fast när du håller andan så
är dina kinder rundare än båda två.

ur Kanel och Kanin – Dikter om kroppen

vi ta vägen, frågar Gummi-Lisa.
ankorna vet för de är nygjorda allihop.
orna som bestämmer.
rade att en grupp gummiankor
från en båt?

Anna Bengtsson

Gummi-Lisa hittar hem

läsningen, kanske gör sig ett barn illa, kanske händer något ...

– Jag skulle önska att pedagogerna kunde strunta i telefonen, att de försöker vara kvar i boken, i dess magi, och att man inte bara läser igenom böckerna utan tar tid att avbryta och resonera kring frågor som barnen har.

Att utvidga en historia

Att just låta barn kommentera berättelsen och att som pedagog fånga upp dessa kommentarer och »följa ett barns spår« ser hon som en av poängerna med högläsningen, förutom orden och språkrikedomen det ger. Frågor som: Vad kunde ha hänt om? kan leda vidare och utvidga en historia.

– Man behöver inte bara släppa berättelsen utan man kan fråga vad barnen tror hände sedan. Det är grunden till problemlösning att barnen fantiserar kring möjliga scenarior. Genom att problematisera får barnen en ökad förståelse för olika perspektiv, de förstår att det finns flera perspektiv och möjliga sätt att tänka. Dessutom hör man också hur barnen tolkar berättelsen.

Elisabeth Björklund säger att hon är lite »70-tal« i det avseendet, när hon betonar vardagen som viktig och att det gäller att möta barnet där de är och att aktivt lyssna till det.

– Det handlar inte om att bara svara barnet på vad det frågar om, utan att jag – som pedagog, också vill gå vidare och utvidga samtalet mellan oss. Om ett barn berättar att

det har en studsatta hemma och ramlade, då kanske jag svarar 'en sådan har jag också, berätta mer, vad gör du för rörelser? Är du ensam, eller är ni många på mattan?'

– Idén är att problematisera för barn så att de får uttrycka mer tankar kring något. Det är viktigt för att det finns alltid flera led när man berättar något. Det tar ju tid att bli exakt när man ska förklara något, precis som här, just nu, säger Elisabeth Björklund och sveper ut med armen i rummet vi sitter i, innan hon fortsätter:

– Om jag som vuxen frågar vidare, då får barnet chans att omformulera sig för att förstå, och det leder vidare till något djupare i ett samtal. Jag tror att samtal, att ta in barn i samtal och att läsa högt är A och O inom förskolan. Tänk om personalen ändå kunde tänka att 'det är här, i samtalet, jag gör min pedagogiska gärning' snarare än i tillfällena av planerade aktiviteter.

Verksamheten ska utvärderas

Elisabeth Björklund säger att hennes vetenskapliga intresse inte har varit riktat mot att små barn tidigt ska lära sig att läsa och skriva, utan istället är det riktat mot vad de små barnen faktiskt gör när det gäller aktiviteter och handlingar som rör skrivande och läsande. Tvärtom tycker hon att det är viktigt att förskolan får fokusera just på lek, och på lärande genom leken.

– Om man planerar verksamheten, bara för att 'ha gjort någonting'

så är det inte bra. Som pedagog måste man hela tiden utmana sina tankegångar och ifrågasätta varför man gör saker. Det är lätt att det blir skola från fyra, fem år.

– Hur barn lär sig går ju fram och tillbaka, det är inte en linjär utveckling, utan det händer en massa saker hela tiden, det visar också min forskning tydligt.

Visst, säger hon, är hon medveten om att det är en utmaning att vara en pedagog och hålla koll på vad som händer med varje enskilt barn i en grupp, men det är viktigt att man inte börjar mäta barnen och hur långt de har hunnit, det är verksamheten i förskolan som ska utvärderas inte barnen.

Hon anser att allt som sker i förskolan ska utgå ifrån barnen och att det ska vara lustfyllt. Här och nu ska råda, man ska inte blicka framåt och exempelvis försöka fostra barnen till att hålla sig lugna, för att det är viktigt att »kunna sitta still« när de börjar skolan.

Hon tror att barn som ofta får höra »gör inte si eller så«, »ni måste vara tysta«, får ett större frihetsbehov.

– Jag tror att man måste busa och vara busig själv och möta dessa rörliga barn med något annat än stopp. Det gäller att inte bara bestämma att nu gör vi det här och det här, utan att leva med barnen. Det är när man har roligt som man lär sig.

Intervju: *Viktoria Myrén*

Örat hör din mammas röst,
vindens sus när det blir höst
och pappa när han ropar: hej!

...

ur Kanel och Kanin – Dikter om kroppen

Johanna Hellsing, musikpedagog:

”Frossa i rim och ramsor, sagor och musik”

I hennes barndom var berättelserna ett slags överlevnadsstrategi och ställföreträdande föräldrar. Och berättelserna präglade henne till att syssla med det hon gör i dag: rim och ramsor, men framför allt musik. – Alla barn behöver kanske inte ramsor och musik, men alla behöver en kanal att uttrycka sig igenom, säger musikpedagogen Johanna Hellsing.

– För mig var det jätteviktigt med berättelser och musik när jag var liten, men för andra kan det vara fotboll, eller teater. När jag träffar barn och jobbar med dem så ger jag dem ett alternativ, som de kan använda eller inte. Musik betyder olika saker för olika barn, det är helt klart, säger Johanna Hellsing när jag fångar henne via telefon på lantstället mitt under semestern. Hon är musik-pedagog och språkutvecklare, jobbar med rim och ramsor, med rytm, och med att exempelvis bygga musikinstrument av skrot.

– Musik och ramsor ligger väldigt nära varandra, ramsor är på något sätt bara språkets musik. Med riktigt små barn är det som en lek, ett sätt att få kontakt. Och även om inte alla barn fastnar för musik, rim och ramsor, så har Johanna Hellsing märkt att det finns en fascination redan bland ettåringar.

– Om jag sitter och gör ramsor med jättesmå barn så börjar de med att bara ta in allt, de är som små svampar som suger upp det jag gör. I nästa steg börjar de röra sig till musiken, och när de blir lite större

börjar de härma ljuden och låta själva, och äldre barn kan göra både och. Men det är alltid rörelserna som kommer först, säger Johanna Hellsing.

Som dotter till Lennart Hellsing vet hon naturligtvis en hel del om rim och ramsor. Hennes barndom var präglad av ord och rytmer, och kärleken till språk och berättande har hon fått på ett »väldigt djupt sätt«, säger hon.

När Johanna växte upp, var hon barn nummer två av tre i det hon kallar den första kullen (sedan kom ytterligare två små syskon).

– Vi tre äldre syskon var ganska mycket hänvisade till oss själva. Våra föräldrar jobbade mycket, vi hade hembiträden och snurrskivor som sällskap.

Snurrskivan var pappa Lennarts eget skivbolag som producerade en mängd nyinspelningar av gamla folksagor, bland annat berättelser av bröderna Grimm.

– De lyssnade jag på nästan dyg-

net runt. I stället för att träffa andra vuxna så satte vi på snurrskivorna. De historierna kunde jag utantill, varje tonfall. De präglade mig väldigt mycket till det jag gör i dag, säger Johanna och fortsätter:

– Det blev ett sätt att härbärgera alla känslor. När jag kände mig övergiven och längtade efter mamma satte jag mig i fönsternischen och drog ned rullgardinen och sedan sjöng jag en sång ur Askungen och grät. Det var ett slags tröstritual.

– Jag sjöng alltid när jag var barn. Sorgliga visor om jag var ledsen, glada visor om jag var glad. De sångerna fick jag naturligtvis med mig hemifrån. Och överallt hade vi böcker. Böcker var en bruksvara, de var nerklottade och sönderlästa. Böcker var inget vi behövde vara särskilt rädda om, det var mer något man använde och läste sönder.

I 38 år, sedan hon var femton år gammal, har Johanna Helsing jobbat som musikpedagog, varvat med uppdrag som exempelvis språkutvecklare genom sagoberättande som hon gör på Kulturskolans uppdrag. Hon har alltid vetat att hon skulle syssla med musik, har ständigt släpat runt på något instrument: saxofon, ukulele eller något annat konstigt ...

– Jag kan inte tänka mig att jag skulle ha gjort någonting annat, det blev bara så. Jazz och brasilianska rytmer med afrikanskt ursprung, är det som har inspirerat och präglat henne. Johanna Helsing säger att i musiken kan hon uppnå ett slags

tyngdlöshet när allting bara klaffar.

– När allting är väldigt tajt och samspelt då uppstår en hisnande känsla, det är som en tredje kraft som bara lyfter en. Och den musikaliteten och hisnande känslan av rytm som man upplever, den vill jag förmedla till barnen jag jobbar med. Plötsligt bara funkar det och då känns det som man är del av något större, säger hon och konstaterar samtidigt att det är väldigt svårt att sätta ord på vad det är som sker.

– Men det är rytmen som bär en känsla. Det handlar också mycket om tajming, om att växla mellan något långsamt, till något överraskande, kanske snabbt. När man sjunger något extra snabbt börjar barn nästan alltid skratta, det blir något komiskt i det.

Johanna Hellsings eget sätt att lära sig har varit att lyssna och att härma. Som barn tillbringade hon ofta helgerna med farmor som läste högt, satt där bredvid och sneglade i högläsningens boken och plötsligt en dag när hon var sex år kunde hon bara läsa, utan att ha ljudat och tragglat ord och bokstäver som de flesta barn gör.

Över huvud taget är Johanna Helsing mer för praktik än teori. Noter ser hon som ett slags glesa minnesanteckningar, det är den muntliga traditionen hon verkligen vill värna, i den finns så många fler nyanser än i ett nothäfte

– Upprepningen är ramsans väsen. En ramsa som man hör en gång är ingenting. Upprepningarna

och att det händer något oväntat på slutet, som sedan blir väntat, men som man kan dra på, det är det som gör ramsan.

Och i det icke-nedskrivna kan man ändra; plocka bort ett ord man inte tycker om, eller byta ut det till ett annat som passar bättre.

– Man behöver inte vara särskilt vördnadsfull, säger Johanna Helsing.

När hon håller i utbildningar för förskollärare och BVC-personal så sätter hon ihop olika ramsor och musik och spelar och sjunger ihop, precis som hon gör för de barn hon möter.

– Det är bara för att jag är en så praktiskt lagd person, säger Johanna Helsing och skrattar.

– Om jag skulle prata teori skulle ingen förstå vad jag menar, jag måste göra det på mitt sätt. Är man intresserad av något så får barnen i sig det och så kan de välja vad de vill göra av det.

Det är också hennes budskap till lärare och föräldrar – att glömma det där med rätt och fel och bara ha roligt.

– Jag tycker man kan samla på sådant man tycker om; rim, ramsor, sagor, musik – och frossa i det på sitt eget sätt. Och man kan gärna vara lite mer respektlös och göra ramsorna på sitt eget personliga sätt; hitta på en ny rörelse, lägga till eller dra ifrån ord och prova hur de fungerar bäst i kontakten med barn.

Intervju: *Viktoria Myrén*

Det var så roligt jag måste skratta
det kom en trekantig gubbe in.
Han hade träskor och läderjacka
och hatten kantad med korveskinn.
...

ur boken Här dansar herr Gurka

Johanna Helsing
Foto: Fanny Zaabi Behrer.

Här dansar Herr Gurka
både vals och mazurka.

...

ur boken Här dansar herr Gurka

Biblioteken i de 31 kommunerna

Ett övergripande mål med projektet Berätta, Leka, Läsa är att utöka och stimulera barns tidiga möten med litteratur i olika former i hem och i förskola. Här har biblioteken en central roll som aktiv förmedlare.

Under projektets fyra terminer kommer också ett bibliotek i varje kommun att genomföra speciella aktiviteter i samband med Berätta, Leka, Läsa. Kontaktuppgifter till biblioteken hittar du genom

kommunernas hemsidor.

Peter Alsbjer
Länsbibliotekarie Örebro län
Ingår i styrgruppen för
Berätta, Leka, Läsa

Arboga bibliotek

www.arboga.se

Askersunds bibliotek

www.askersund.se

Degerfors bibliotek

www.degerfors.se

Eskilstuna stadsbibliotek

www.eskilstuna.se

Fagersta bibliotek

www.fagersta.se

Flens bibliotek

www.flen.se

Gnesta bibliotek

www.gnesta.se

Hallsbergs bibliotek

www.hallsberg.se

Hallstahammars bibliotek

www.hallstahammar.se

Hällefors bibliotek

www.hallefors.se

Karlskoga bibliotek

www.karlskoga.se

Katrineholms bibliotek

www.katrineholm.se

Kumla bibliotek

www.kumla.se

Kungsörs bibliotek

www.kungsor.se

Köpings stadsbibliotek

www.koping.se

Laxå bibliotek

www.laxa.se

Lekebergs bibliotek

www.lekeberg.se

Lindesbergs stadsbibliotek

www.lindesberg.se

Ljusnarsbergs bibliotek

www.ljusnarsberg.se

Nora bibliotek

www.nora.se

Norbergs bibliotek

www.norberg.se

Nyköpings stadsbibliotek

www.nykoping.se

Oxelösunds bibliotek

www.oxelosund.se

Sala stadsbibliotek

www.sala.se

Skinnskattebergs bibliotek

www.skinnskatteberg.se

Strängnäs bibliotek

www.strangnas.se

Surahammars bibliotek

www.surahammar.se

Trosa stadsbibliotek

www.trosa.se

Vingåkers bibliotek

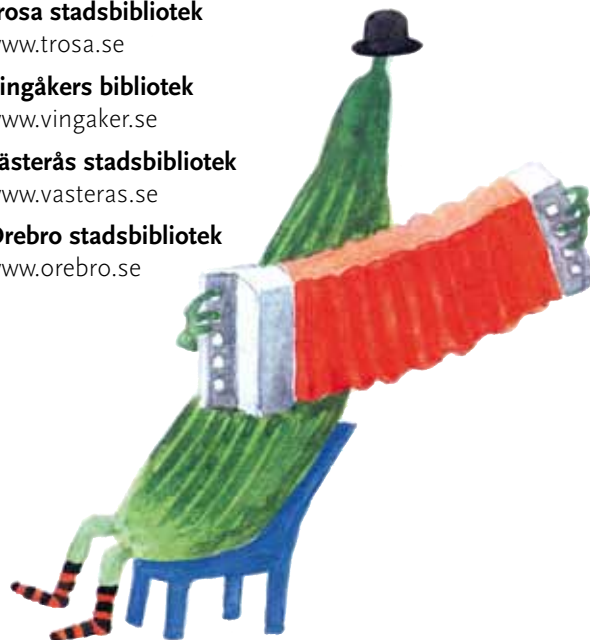
www.vingaker.se

Västerås stadsbibliotek

www.vasteras.se

Örebro stadsbibliotek

www.orebro.se

De 31 kommunerna

Små barn i åldern 1–3 år är sällan en målgrupp för språk- och läsfrämjande arbete. Det samma gäller de små barnens pedagoger. Denna gång – med projektet Berätta, Leka, Läsa – är de målgrupper under fyra terminer från hösten 2013 till och med våren 2015. Då ingår kommunerna i Sörmlands, Västmanlands och Örebro län och de aktuella biblioteken, i olika grupperingar för att nå de pedagoger som arbetar med de allra yngsta barnen i förskolan och deras föräldrar. Ett Läslyft som tar sin början i förskolan! Vilken period som gäller för de olika kommunerna förtydligas på denna sida.

HT 2013

Arboga kommun
Degerfors kommun
Fagersta kommun
Karlskoga kommun
Kungsörs kommun
Köpings kommun
Lekebergs kommun
Nyköpings kommun
Oxelösunds kommun
Skinskattebergs kommun
Örebro kommun*

VT 2014

Askersunds kommun
Eskilstuna kommun*
Flens kommun
Hallsbergs kommun
Kumla kommun
Laxå kommun
Sala kommun
Västerås kommun*

HT 2014

Hallstahammars kommun
Katrineholms kommun
Surahammars kommun
Vingåkers kommun
Västerås kommun*
Örebro kommun*

VT 2015

Eskilstuna kommun*
Gnesta kommun
Hällefors kommun
Lindesbergs kommun
Ljusnarsbergs kommun
Nora kommun
Strängnäs kommun
Trosa kommun

* Eskilstuna, Västerås och Örebro har beroende på sin storlek delats upp och fördelats över flera terminer.

